

Sprong in het diepe **door Joost Pollmann**

Bradford is een stad in het westen van Yorkshire waar 529.870 mensen wonen, voor een aanzienlijk deel afkomstig uit de wingewesten, zoals dat in koloniale tijden heette. Om er te komen neem je het vliegtuig naar Leeds en dan verder met bus of huurauto. Ikzelf werd getraakteerd op een taxi, als gast van het Bradford Literature Festival dat elk jaar in juni tien dagen lang het gesproken en geschreven woord viert. "The event is noted for its attendance by minority groups and writers."

Lekker zomerweertje, zei ik tegen de taxichauffeur, want het regende en warmer dan zestien graden kon het niet geweest zijn. Welkom in Engeland, antwoordde hij sarcastisch en ging in één adem verder over de Brexit, waar hij natuurlijk voor was. Ik weet wanneer zwijgen zinvol is en keek door het bewasemde glas naar tuttige tuinen langs natte lanen. Mijn vroege vlucht was een vergissing geweest, dat was duidelijk. Het was nu donderdagochtend en pas over twee etmalen moest ik als panelvoorzitter aantreden om een zaal vol belangstellenden te informeren over de vluchtelingencrisis zoals tekenaars die in beeld hebben gebracht. Vooralsnog was ikzelf de drenkeling.

Rond een uur of tien zette de taxi mij af bij hotel Jurys Inn aan Thornton Road, waar een receptioniste zonder noemenswaardige onderkaak mededeelde dat mijn kamer pas om 14.00 uur zou zijn schoongemaakt. Een binnensmondse vloek. Ik mocht wel mijn bagage achterlaten, uiteraard. Een diepe, diepe zucht. Op een stralende, warme dag een nieuwe plek op aarde verkennen is een groot genot: alles is mooi, alles is interessant, alles weerkaatst het licht van de zon. Maar op een druilerige, kille ochtend door een stad sjokken waar veel deuren nog dicht zijn en het verkeer onverschillig langs de trottoirs dendert, met als enig armzalig doel het doden van de tijd? Ik verliet het hotel en stak na een paar keer angstvallig naar links en rechts en links te hebben gekeken de weg over, passeerde een bakstenen bouwval en liep langs het Alhambra Theatre met zijn nep-corinthische zuilen naar het Media Museum om er in de foyer een dubbele espresso te nuttigen en de foldertjes te spellen. *What to do in Bradford?* In ieder geval niet naar de tentoonstelling van de 80-jarige David Hockney die in deze stad geboren is, want Cartwright Hall toonde zijn werk

weliswaar van 7 juli 2017 tot 5 juni 2027, liefst een heel decennium dus, maar ik vloog vijf dagen voor de opening alweer weg. Shit.

Ik schepte suiker in mijn koffie en roerde lang en langzaam. Ik keek naar een groepje gekleurde scholieren in schooluniform. Ik bladerde. Ik gaapte. Toen het museumpersoneel naar me begon te staren, stapte ik op en liep naar de spiegelende watervlakte van City Park, waar een zwerver in een plantsoentje sliep met een papieren beker van Starbuck's naast zijn hoofd, wat ik ongerijmd vond. De omgebrachte tijd bedroeg volgens mijn smartphone anderhalf uur.

Omdat de glazen deuren van de *shopping mall* in het nog rustige stadscentrum wenkend open en dicht bleven schuiven, besloot ik The Broadway Bradford dan maar binnen te gaan. Je vind hier alle bekende junkfood-ketens, maar ook fijnproeversmerken zoals Frankie's Burgers, Millie's Cookies, Krispy Kreme Doughnuts, Mr. Pretzels en - culinaire fusion - Wrapchic', the Indian Burrito Company. Op het foodplein, een hectare vol tafels en banken omringd door de TL-verlichte counters van de franchisenemers, zaten nu al mensen aan vette en zoete dingen te knagen. Ik nam een slappe koffie, want er was geen andere. Existentialisme is zoeken naar een flard schoonheid om het leven draaglijk te houden. In Bradford kon ik 'm die ochtend niet vinden.

De kaakloze receptioniste was coulant. Ook al was het nog lang geen twee uur, ik mocht toch naar mijn kamer, die inmiddels op het steriele af schoon was. Ter compensatie bood het raam uitzicht op een berg puin met daarop een werkloze bulldozer, naast het achtererf van een fabriek waar een soort bushokje stond voor werknemers die droog wilden roken. Dat wil zeggen, zonder te worden natgeregend. Dagenlang zou dit hok vol nicotineverslaafden staan en ik vermoedde dat de productiviteit van de Britse industrie laag moest zijn. Tussen de foldertjes die ik had meegenomen zat ook iets over het openbaar vervoer. Ik kon de 607 naar het mijnwerkersdorp Thornton nemen, bezienswaardig omdat de levensverwachting er in de 19e eeuw niet boven de 21 jaar kwam, maar koos voor lijn 626. Een hortende en stotende bus bracht me naar Shipley, een *commuter suburb* aan de rivier de Aire resp. het Leeds and Liverpool Canal. Er viel voor mij eigenlijk niets te beleven, dacht ik, want het was me helaas ontgaan dat je Hockney's *East Yorkshire Wolds* in de Salts Mill Gallery kon bekijken. Kansen missen, daar ben ik goed in. Ik slenterde naar de oever van de Aire en ontdekte er afval in de bomen, troep in het gras, rommel in het kreupelhout. Na een kwartier keerde ik om en liep door de

motregen terug naar het station, waar tot mijn opluchting een rode trein klaarstond om mij terug te brengen. De winst: meerdere om zeep gebrachte uren.

In de binnenstad van Bradford is de bouwstijl goeddeels neogotisch oftewel *Gothic Revivalist*. Zandkleurig met een snufje Hogwarts. In het voormalige Wool Exchange Building zit nu een boekhandel van de Waterstones-keten, waar ik een kopje thee ging drinken. Een zekere Gary Firth moet zich hardnekkig in de geschiedenis van de regio hebben vastgebeten, want op bijna alle boeken over dit deel van Yorkshire prijkt zijn naam. Ikzelf was meer geïnteresseerd in het Bradford van nu. Een kwart van de bevolking bestaat er uit Pakistanen en Bengalen, en dat is meer dan waar ook in het Verenigd Koninkrijk. Zo op het oog lijken het er trouwens nog veel meer te zijn, en dat heeft gevolgen voor de reputatie van de stad, waarvan de bijnaam luidt: *Curry Capital of Britain*. In 2014 werd aan het publiek gevraagd hoe het dacht over de onveiligheid in de grote steden van het land. Bijna de helft van de respondenten wees Bradford aan als de gevaarlijkste plek, terwijl uit landelijke misdaadcijfers iets anders blijkt. Na Sheffield is het juist een van de veiligste steden, terwijl Glasgow pas echt onguur uit de verf komt. Maar beeldvorming is retorisch veel krachtiger dan nuchtere statistieken, zoals alle populistten weten. De Paki's hebben het gedaan, wat er ook gebeurt.

's Avonds ging ik eten bij Mamma Mia en kreeg er een pizza vol plakjes salami die in de oven bol waren gaan staan. Dit kan ik niet besteld hebben, zei ik tegen de serveerster, "I never eat dead animals." Geïrriteerd haalde ze mijn bord weer weg. De verlossing uit deze misère was nabij, goddank, want een van mijn panelleden liet weten eerder aan te komen dan verwacht: Olivier Kugler, geboren in het Zwarte Woud, woonachtig in Londen en frequent op stap voor Artsen Zonder Grenzen. Hij is een internationale ster op het gebied van de getekende journalistiek, en de portretten die hij maakte van Syrische vluchtelingen in Koerdistan en elders zijn gebundeld in het prachtboek *Dem Krieg Entronnen - Begegnungen mit Syrern auf der Flucht*. Ik moest nog bijna een etmaal wachten tot ik hem zou ontmoeten, maar de opluchting was nu al groot. Alsof ik een ankertje kon uitgooien.

***

Omdat ik de avond tevoren een knoeiboel had gemaakt door in mijn hotelkamer een bierfles te openen langs de scherpe bedrand, resulterend in een fontein van schuim die op vloer en lakens spoot (wat moest de schoonmaakster wel niet denken), besloot ik mijn uitstapje naar het naburige Leeds een praktisch doel te geven: de aanschaf van een flessenopener annex kurkentrekker om nog bedenkelijker vlekken te voorkomen.

Twintig minuten, langer doet de trein er niet over om van de provinciestad naar de grotere buurman te rijden. Ik liep in Leeds mijn toeristische rondje langs Saint Anne's Cathedral (beschermd door Onze-Lieve-Vrouw van de Altijddurende Bijstand), de County Arcade ("a haven for high-end shoppers", waarbij de winkelpassages van Den Haag en Brussel ernstig verbleken), Kirkgate Market (de grootste overdekte markt van Europa, waar zoveel wordt verkocht dat ik niet kon kiezen en niks kocht) en vond in de buurt van het station een ouderwetse zaak met huishoudelijke artikelen. De neringdoende droeg een bril uit 1967 en ik moest tegelijk aan Coronation Street en Monty Python denken. Een flessenopener, ja, die had hij wel ergens, even zoeken. Dat zoeken duurde nog best lang, maar ik had de tijd, nietwaar. Ik betaalde anderhalve pond en stapte in de trein.

Terug in Bradford was zowaar iets te zien van het literatuurfestival dat op aanbreken stond. Pal voor het stadhuis naast City Park had de organisatie een paviljoen van wit zeildoek laten optrekken waar je uitgaven kon bekijken van auteurs die hier de komende dagen het gesproken en geschreven woord kwamen vieren. Mijn eigen boek *De Stripprofessor - Vijftig colleges over tekenkunst* ontbrak, wegens niet vertaald in het Engels. Toch jammer, want het had me enig bestaansrecht kunnen geven. Ik verliet de tent en liep naar het park dat helemaal geen park is. Je vindt hier wel de Mirrorpool, een ondiepe plas van vierduizend vierkante meter waarin honderd fonteinen zijn verstopt. Het peil varieert gedurende het hele etmaal, soms staat het plein droog, dan weer weerspiegelt het water de neogotische gevel en klokkentoren van City Hall. Alles computergestuurd. En de zon brak door. Nog een paar uurtjes en ik kon mijn eerste spreker de hand schudden.

Olivier Kugler bleek een 47-jarige Duitser met bril en kort donker haar, die onberispelijk Engels sprak en mij begroette alsof we elkaar al jaren kenden.

Aardig, intelligent en bescheiden: de enige beschaving is innerlijke beschaving. We besloten een rondje te lopen en daarna iets te gaan eten. Middenin het centrum van Bradford vind je straten waar de ramen van de huizen zijn ingegooid of dichtgetimmerd, waar beschimmeld meubilair tussen het onkruid in de voortuinen ligt en de verkoolde resten van een uitgebrande nachtclub nog altijd niet zijn opgeruimd. Het restant van de neonletters spelde: *Vibe*. Ik wilde dit oorlogsgebied aan Olivier laten zien omdat hij aan meerdere fronten reportages heeft getekend, en omdat hij misschien kon uitleggen wat er mis is met het Koninkrijk waar hij woont. Een jaar eerder had 51,9% van de stemmers bij een raadgevend referendum gekozen voor vertrek uit de Europese Unie, en wij vroegen ons af of dat wel zo'n goed idee was. Misschien eerst in eigen land met stoffer en blik de boel aanvegen? Een van mijn andere panelleden was Kate Evans alias CartoonKate, die in haar boek *Threads from the Refugee Crisis* een schrijnend portret heeft geschetst van de Jungle bij Calais, waar wanhopige landverhuizers zinnen op een manier om het Kanaal over te steken. Haar collega's Lisa Mandel en Yasmine Bouagga tekenden voor *Le Monde* een stripserie die 'Les Nouvelles de la Jungle' heette, nieuwtjes uit de rimboe, en de tekenaars Foolz en Coco van *Charlie Hebdo* wijdden een special aan 'Le Royaume de Système D.', het koninkrijk van de doe-het--zelve die in tentjes en bouwsels in de modder wonen en 's nachts vrachtwagens bespringen om de heilstaat te bereiken. In oktober 2016 maakte de gendarmerie met een grootscheepse *démantèlement* een eind aan deze onzalige parodie op het campingtoerisme. Het treurigste is misschien nog wel, bedachten Olivier en ik, dat al die vluchtelingen werkelijk denken dat Engeland de hemel is, een economisch paradijs dat aan iedereen kansen biedt. Maar de werkelijkheid ziet er zo uit: straten vol onkruid, scherven en puin, terwijl op junkfood kauwende dikzakken in de mall het kapitalistische geluk uitbeelden.

Wijzelf gingen eten bij The Kashmir aan Morley Street, *established 1958*. Dit Indiase restaurant met zijn witte bakstenen en witte beplating zit nogal plomp tegen de veel oudere gevels van beige herenhuizen geplakt: geen spoor van harmonisering. Binnen overheersten de bleke Britten, alleen het personeel was bruin. Ook hier weinig integratie. Olivier en ik bestelden een karaf witte wijn, samosa en byriani, en lieten ons de souvenirs van het koloniale verleden goed smaken.

***

Comics from the Crisis. Onder die titel werd het panel aangekondigd dat ik voorzat en waarvoor ik een inleidend praatje met gebeamde beelden zou houden. *Venue: University of Bradford – Small Hall. Cost: £2.40 – £6. Event Category: Talks*. In een vide van het moderne universiteitsgebouw was een markt ingericht met kraampjes waar boeken en hebbedingen werden verkocht. Je kon er ook espresso in kartonnen bekertjes krijgen. Kate Evans was al aanwezig, met asymmetrisch paars haar, in gezelschap van haar dochtertje dat de inspiratie leverde voor de feministische boeken *Bump* en *The Food of Love*, over bevallen en borstvoeding. CartoonKate dankt haar bekendheid echter aan een getekende biografie van Rosa Luxemburg en aan haar portret van de Jungle. De derde tekenaar die aan het panel had moeten deelnemen was de Iraanse cartoonist Majid Darjazi, die helaas verstek liet gaan omdat hij de trein vanuit Londen niet gehaald had, wat wij maar half en half geloofden. Ik had dit gezelschap overigens niet zelf samengesteld, dat had festivalproducente Ruth Mather voor mij gedaan. "I'm sure you know, all three have documented the refugee crisis very movingly," schreef ze over de geselecteerde tekenaars, en of ik een kleurenfoto van mijzelf wilde opsturen alsmede mijn *twitter handle*, die ik niet heb. Erg secuur bleek Ruth niet te werk zijn gegaan, want de als Darjazi omschreven Iraanse vluchteling heet in werkelijkheid Majid Adid, dus wie hem probeert te googelen vindt hem niet. Ook zo kun je vluchtelingen kwijtraken. Er passen ongeveer negentig mensen in de Kleine Hal, maar alleen de voorste rij was bezet, wat betekent dat slechts tien procent van de beschikbare capaciteit werd gebruikt. Oftewel, er was vrijwel niemand komen opdagen. Toch moesten wij, Kate, Olivier en ik, ons ding doen. Ik was er zelfs de Noordzee voor overgevlogen! Iedereen die regelmatig publieke optredens heeft, weet dat je af en toe voor anderhalve paardenkop staat te praten. Je voelt je belachelijk, je schaamt je tegenover de organisatie, tegenover de mannen van de techniek en tegenover de schaarse toehoorders, maar je slaat je erdoorheen. Dat wil zeggen: je speelt toneel en doet alsof je voor een volle zaal praat, terwijl de mensen op de voorste rij proberen het gapende gat achter hen te vergeten. Na drie kwartier was het voorbij.

Gelukkig scheen de zon nog. Omdat ik me van de schijnvertoning wilde distantiëren, besloot ik een wandeling naar Hill Top te maken. Vanuit mijn hotel sloeg ik nou eens niet linksaf naar City Park, maar liep ik rechtsaf over de kilometerslange Thornton Street richting onbestemde verten. Ik passeerde een reeks autowasserijen waar donkere jongens bezig waren met inzepen en afsputten (op zaterdagmiddag worden de heilige koeien verwend) en kwam langs troosteloze gebouwen van bruingrijze baksteen. Hier heerste ooit industriële bedrijvigheid, nu zaten er vage zaakjes in. Een wel erg symbolisch uithangbord meldde: *Former Glory - Purveyor of Used & New Fine Furniture*. Voor de ramen zat tralies, op de hogere verdiepingen waren alle kozijnen dichtgespijkerd. Bij de bushaltes stonden vrouwen met hoofddoeken en plastic tassen, ik zag een Bismillah Bargain Centre en een Polski Sklep, en ik realiseerde me eens te meer, na eerdere bezoeken aan het Waalse Verviers en het Westfaalse Dortmund, dat Nederland in véél mindere mate is 'overspoeld' door immigranten dan we zelf denken.

Gewoon door blijven lopen, dan laat je de armoe vanzelf achter en komt de civilisatie in zicht. Schotelantennes verdwijnen, houten tuinhekken verschijnen. Links van mij opende zich ten slotte het golvende groene landschap waar Hockney zijn lentetaferelen heeft geschilderd. Na alle morsigheid van Bradford en zijn buitenwijken bood deze glimp van Yorkshire opeens een maagdelijk en onschuldig perspectief op een Engeland dat óók bestaat. Bus 615 bracht me terug.

***

In de Kerrie hoofdstad van Engeland struikel je dus over de Paki's, maar is dat erg? Het heeft in ieder geval tot een upgrade van het culinaire aanbod geleid. En als de buitenlanders niet van het subcontinent afkomstig zijn, komen ze wel ergens anders vandaan. In de tweede helft van de 19e eeuw wemelde het in Bradford van de Duitsers, vandaar dat er in de stad een wijk is die Little Germany heet, waar 85 gebouwen staan die herinneren aan de tijd dat tweederde van de Britse wol hier werd geproduceerd. Daar kwamen Duitse handelaren op af, en niet als asielzoekers: ze maakten deel uit van de plaatselijke elite en zongen een deuntje mee met de Choral Society. Sir Jacob Behrens stichtte er zelfs een Eye and Ear Hospital: oog & oor, heling voor uw zintuigen.

Omdat ik nog wat uren te doden had voordat mijn vliegtuig vanaf Leeds Bradford Airport in Yeadon zou vertrekken, maakte ik een ommetje door Klein Duitsland, waar de lange schaduwen mij deden denken aan de metafysica van Giorgio De Chirico. Typisch het soort associatie dat drie dagen eerder tot euforie zou hebben geleid. Waarom komt die *silver lining* pas op het eind achter de wolken tevoorschijn? Met mijn telefoon fotografeerde ik de uitgestorven straten en zag mijzelf later, alweer thuis, terug als uitgerekt silhouet op het asfalt.

Vanaf de Bradford Interchange nam ik bus 737, bijgenaamd de Yorkshire Tiger, die bijna een uur doet over de 19 kilometer naar het luchthaventje. Ik was nog altijd veel te vroeg, maar alles beter dan nog weer een rondje om de Mirrorpool te moeten slenteren. Buiten de terminal stond een heilzame wind, de junizon scheen fel en met engelengeduld liet ik mijn voorhoofd verbranden. Mijn bijdrage aan de bewustwording van het vluchtelingenprobleem was futiel geweest, maar er zijn optimisten die beweren dat alle beetjes helpen.

***

Toch heb ik mij gerevancheerd. In het najaar van 2018 opende ik in de Pontiaczaal van het Groningse stripmuseum, naar mijn broer vernoemd, een grote tentoonstelling onder de titel 'Sprong in het diepe - De vluchtelingen crisis in tekeningen'. Ik gaf een beeldlezing over de moeizame reis die migranten,

vluchtelingen en asielzoekers afleggen, en legde uit hoe die reis door tekenaars is gevisualiseerd. Aan het eind liet ik werk zien van de Syrische cartoonist Mohamad Abo Zarraa, die kinderverlamming heeft en tegenwoordig in Zeeland woont. In 2015 is Mohamad gevlucht uit Aleppo, met hulp van de zoon van zijn buurman. Hij wist wat zijn reisdoel was. In zijn eigen woorden: "Nederland zat in mijn hersenen; ander land niet nodig." Met de bus wist hij naar Libanon te ontkomen, en vanaf daar voer hij in drie dagen met een boot naar de havenstad Mersin in Turkije. Daarna werd het pas echt penibel: in ruil voor een betaling van 1.000 dollar kreeg hij een plekje in een boot van 3,5 meter lengte waar 50 mensen in werden geperst. Twee mannen tilden hem in de boot, een rolstoel kon er niet bij. De boot was zo vol dat mensen op zijn benen gingen zitten; de pijn was ondraaglijk en tijdens de twee uur varen naar een militair Grieks eiland wilde hij liever dood, zegt hij. Maar toen kreeg hij van een VN-arts een rolstoel, zodat hij wat mobieler werd. Van Griekenland ging hij met de trein naar Duitsland, geholpen door twee landgenoten die wisten dat ze in zijn gezelschap makkelijker over de grenzen kwamen... In Duitsland belandde hij voor één dag in een opvangkamp, waaruit hij wegvluchtte en vervolgens de trein naar Amsterdam nam. Daar kwam hij angstig en bezorgd aan, maar er stonden jongens en meisjes te wachten met een spandoek: *Refugees welcome!* Zij zorgden dat hij naar de AZC van Ter Apel kon komen, en vandaar belandde hij tenslotte in het Zeeuwse dorp Grijpskerke. Zijn vrouw en vier kinderen zijn te voet naar Turkije gegaan, over de bergen, en hebben zich een jaar later bij hem gevoegd. Grijpskerke ligt in een protestants georiënteerde provincie en Zarraa is zelf moslim, maar geen fanatieke. "Ik heb vrijheid in mijn hersenen," zegt hij.

Mohamad Abo Zarraa heeft in eigen beheer het boek *My story/Mijn verhaal* uitgegeven. Op Facebook publiceert hij onder de schuilnaam Karekatèr Selva, omdat zijn kritische cartoons niet bij iedereen in de smaak zullen vallen. In Syrië publiceerde hij onder meer in de krant *Unite*, maar toen hij bewoners van de Emiraten afbeeldde als domme ezels, was hij daar niet langer welkom.

augustus 2020